

Fərqanə MƏLİKOVA*

“DƏBİSTAN” JURNALININ NƏŞRİ TARİXİ

- Açar sözlər:** “Dəbistan” jurnalı, arxiv sənədləri, icazə ərizəsi, “İrşad” qəzeti, Əhməd bəy Ağayev, Nəriman Nərimanov, Əli bəy Hüseynzadə
- Key words:** “Dabistan” journal, archive documents, application of permission, “Irshad” newspaper, Ahmed bay Agayev, Nariman Narimanov, Ali bay Huseynzade
- Ключевые слова:** Журнал «Дабистан», архивные документы, заявление о разрешении, газета «Иршад», Ахмед бей Агаев, Нариман Нариманов, Али бей Гусейнзәде

XIX əsrin ortalarından başlanan milli maarifçilik hərəkatının tərkib hissəsinə daxil olan məsələlərin həlli üçün yeni tipli məktəblərin proqram və məramnamələrinə uyğun dərsliklərlə yanaşı maarifpərvər ziyalıları uşaq mətbu orqanlarının nəşri məsələsi də düşündürürdü. Ancaq bu işin həyata keçirilməsi üçün XIX əsrin son illərində dəfələrlə cəhd olunsada, Azərbaycan uşaq mətbuatını nəşr etmək təşəbbüsləri baş tutmamışdı. 1896-cı ildə marifçi-yazıçı S.M.Qənizadənin səyi ilə «Sovqat», elə həmin ildə S.M.Qənizadə və M.Mahmudbəyovun «Nübar» jurnalı və 1897-ci ildə S.M.Qənizadənin çıxarmaq istədiyi «Çıraq» adlı qəzetin nəşrinə imkan verilməmişdi (5, s.248-251,6).

İnqilabdan sonra əhəlinin maariflənməsi üçün mətbu orqanların zəruriliyini nəzərə alan ziyalılar məhdud imkanlarla da olsa, yeni qəzet və jurnalların nəşrinə çalışırdılar. Qarşıda duran məsələlərdən biri də yeni üsullu məktəb, yeni tələblər səviyyəsində uşaq əsərlərinin yaradılması idi. Əhəlinin geniş kütlələrini maarifləndirib, onlarda biliyə maraq oyatmaq üçün həmin məqsədə xidmət edən nəşrlərə tələb getdikcə artırdı. 1906-cı ilin avqustunda Həsən bəy Zərdabi və Nəriman Nərimanovun, 1907-ci il isə Əli bəy Hüseynzadə və Mahmud bəy Mahmudbəyovun rəhbərliyi ilə Bakıda müəllimlərin birinci və ikinci qurultayı keçirildi. Hər iki qurultayın müzakirəsinə çıxarılan problemlərin həllinə nail olmaq üçün pedaqoji və metodiki istiqamətli mətbu orqanların nəşri də vacib idi. Müəllimlər qurultayından bir qədər əvvəl 1906-cı ilin 16 aprelində nəşrə başlayan “Dəbistan” jurnalı da belə bir zərurətdən yaranmışdı.

* Məlikova Fərqanə - Bakı Slavyan Universiteti, melikova8689@gmail.com

Jurnalın nəşrinə icazə almaq üçün onun redaktor-naşirləri Ə.Cəfərzadə və M.Əfəndizadə Bakı şəhər rəhbərinə ərizə ilə müraciət etmişdilər. Ərizədə müsəlman uşaqlarının yarasız kitablar oxuduqları və nəticədə uşaqların psixologiyalarında yarana bilən mənfi fəsadlardan danışılır: “Fərdi və ictimai məktəblərdə oxuyan uşaqlar üçün Rusiyada heç bir dövrü nəşr olmadığından bu uşaqlar məişətdə istər-istəməz elə kitablar oxuyurlar ki, bunlar bizim ölkə və onun xalqları barədə gənc oxuculara nəinki faydalı məlumatlar verir, əksinə bu kitablar faydasız məlumatlar yayır ki, bu da oxuculara daim cahillik və vəhşilik mühitində qalmasına səbəb olur” (ADTA, Fond.1013, sax.vah.6,siy.1,vər.1).

Ərizənin arxasında isə belə bir vəziyyətdə “Dəbistan” jurnalının çıxmağının labüdlüyü bildirilir:

“Xalq təhsilinə xidmət edərək biz xalq müəllimləri bu şərin aradan qaldırılması üçün Azərbaycan dilində Rusiya müsəlmanları üçün iki həftəlik şəkilli jurnal nəşr olunmasını faydalı hesab edirik (Aylıq “Valdeynə məxsus əlavə”si ilə). Bu kiçik nəşr bədbəxt uşaqlar və onların valdeynlərini maarif yolunda işıqlandırmaq üçün nəzərdə tutulub. Yuxarıdakılara əsaslanaraq zati-alilərindən həmin jurnalın çap olunmasına razılıq verməyinizi xahiş edirik. Jurnal Kaspi qəzetinin nəşriyyatında Əfəndiyev və Cəfərovun redaktorluğu və nəşirliyi altında nəşr olunacaqdır” (Yenə orada).

Əliisgəndər Cəfərzadə və Məhəmməd həsən Əfəndizadəyə “Dəbistan” jurnalını nəşr etmək üçün verilən 8 mart 1906-cı il tarixli icazə kağızında isə bildirilir:

“24 noyabr 1906-cı ildə qəbul olunmuş çap haqqında müvəqqəti qaydaların 4-cu maddənin 7-ci bölməsinə əsasən bu şəhadətnamə Bakı şəhəri 2-ci Rus-tatar məktəbinin müdiri Məmməd həsən Əfəndiyev və Bakı şəh. 2 saylı məktəbin tatar dili müəllimi Ə.Cəfərova Bakı şəhərində Azərbaycan dilində 2 həftədə 1 dəfə “Valideynə məxsus və rəqə” adlı aylıq əlavə ilə aşağıdakı proqram üzrə “Dəbistan” adlı jurnalın çap olunmasına icazə verilir” (ADTA, Fond 1013, sax.vah.5, siy.1,vər.1). Ardınca isə jurnalın istiqamətinin fəsiləri qeyd olunur:

- 1) Milli və əcnəbi dillərdən tərcümə olunmuş nağıl və hekayələr
- 2) Milli və əcnəbi dillərdən tərcümə olunmuş hər növ əşar və mənzum hekayələr
- 3) Dini və tarixi məqalə və hekayələr

- 4) Milli və əcnəbi şüəranın və şayani-diqqət olan əşxasın tərcümeyi-halı və sürətlər
- 5) Tarix-təbiətə dair məqalələr
- 6) Coğrafiya və səyahətə dair məqalələr
- 7) Əlhəddə şəkil və rəsmlər
- 8) Əsr və güzəranımıza dair mətləblər
- 9) Azərbaycan, fars və rus ədəbiyyatı
- 10) Təlim və tərbiyəyə dair və uşaqlara məxsus ədəbiyyata nəzər etmək
- 11) Lətifə, əyləncə, məşğuliyyət, müəmma, tapmaca
- 12) Hesablar. Oyunlar və qeyri
- 13) İdarəyə məktub
- 14) Elan

Məramnamədən sonra isə icazə kağızında oxuyuruq: “Əlavə ilə birlikdə illik abunə haqqı 4 manat, 6 aylıq 2 manat 70 qəpik. Bir nömrəsi isə 25 qəpikdir. Redaktor-naşir Əfəndiyev və Cəfərov tərəfindən Qəzet Kaspi mətbəəsində çap olunacaq”. Sənəd imza və dövlət möhürü ilə təsdiqlənir. (8 mart 1906-cı il Bakı şəhəri. Bakı və Bakı quberniyasının müvəqqəti general qubernatoru general leytenant) (ADTA, 1013, № 1, sax. vah. 5, vər. 1-2).

On dörd fəsildən ibarət, demək olar ki, bütün mövzuları əhatə edən bu bölgünü etməkdə “Dəbistan”ın məqsədi gənc nəslə maarifləndirmək, uşaqların dünyagörüşünü artırmaq, onları yerli və xarici ədəbiyyat, eyni zamanda müxtəlif sahələrdə müxtəlif xidmətləri olmuş insanlarla tanış etməkdir. Burada uşaqların boş vaxtlarını əyləncəli keçirmək, eyni zamanda onların zehni, əqli inkişafı üçün müxtəlif fəsillər də göstərilir. “Dəbistan” bundan sonra onun səhifələrində verilmiş materialların bu fəsillərə uyğun qruplaşdırılacağını bildirmişdir. Ümumilikdə, jurnal çıxdığı bütün nömrələrdə bu fəsillərin hamısına dair materiallar yerləşdirmişdir. Amma hər nömrədə bu ardıcılıq gözlənilməmişdir.

Qeyd edək ki, jurnalın nəşrinə icazə alınması və çapdan çıxması qabaqcıl ictimaiyyət tərəfindən böyük sevinc və maraqla qarşılanmışdır. Hələ “Dəbistan”ın nəşrindən əvvəl onun redaksiyasına gəlib jurnalın proqramı və məramnaməsi ilə tanış olan görkəmli yazıçı və ictimai xadim Nəriman Nərimanov “İrşad” qəzetinin 9 mart 1906-cı il tarixli 64-cü nömrəsində “Türk dilində yeni jurnal” başlıqlı bir yazı ilə çıxış etmişdi (4). O, məqaləsinə bu sözlərlə başlayırdı:

“Bakı müəllimlərinə - Əliisgəndər bəy Cəfərova və Məmmədhasən bəy Əfəndiyevə təzə türk dilində iki həftəlik “Dəbistan” adında jurnal nəşr etməyə izn verilibdir. Şu jurnal məktəblərdə oxuyan müsəlman balaları üçün olub, ayda bir dəfə validələr üçün də “Əlavə” veriləcəkdir. Məzkur jurnalın PROQRAMMASını nəzərdən keçirib gələcəkdə müsəlman müəllimlərinə (şagirdlərinə-F.M.) böyük nəf (xeyir, fayda-F.M.) görməsinə şübhə etmioruz. Bəylə jurnalların çox olmağını qəlbən istiyoruz”.

Bu sətirlərdən görünür ki, N.Nərimanov “Dəbistan”ın proqramı və məramnaməsindən, gələcək fəaliyyət istiqamətindən razı qalmışdır. O, “Dəbistan”ın qarşıya qoyduğu vəzifələri alqışlamaqla yanaşı, nəşirlərin öz məqsədlərinə çatmaqlarına əmin olduqlarını bildirir, həm də bəzi tövsiyələrini irəli sürürdü. Bu haqda oxuyuruq:

“Ümid edirik ki, təzə jurnalın idarəsinə validələrə məxsus aylıq “Əlavə” də şu məsələyə artıq diqqət etsin. İki həftəlik jurnal – “Dəbistan” məktəblərimizdə oxuyan uşaqlar üçün olub onların əqllərinə və ruhlarına lazım olan yem verməsinə şübhəmiz yoxdur. Bu vaxtdak kitabızlıqdan uşaqlarımız zərərli, əqidəni pozan kitabları oxuyub naalac qalmışdılar. “Dəbistan” isə bu tövr kitabların aradan götürülməsinə səbəb olub, zəmanəmizə lazım olan məlumatlar verməsinə gözləyirik. Bəli, oxuyanlarımızda qeyrət görünür. Hər kəs öz qüvvəsinə görə işləyir. İşləyin qeyrətli qardaşlar, işləyin. Qoy millətin afərin səsi sizə yürək verib qeyrətinizi dəxi də artırsın!”

Burdan bir daha görünür ki, N.Nərimanov “Dəbistan”ın və “Dəbistan” kimi uşaq jurnallarının nəşri ilə körpə uşaqların layiqli vətəndaş kimi yetişdirilməsinə və milli qeyrət hissəsinin güclənməsinə, tərəqqi və inkişafımıza böyük töhfələr verəcək (4, s. 246-251).

N.Nərimanovdan sonra “Dəbistan”ın nəşrini Əhməd bəy Ağayev alqışlamışdır. Belə ki, bu jurnalın ilk nömrəsinin 16 aprel 1906-cı ildə çıxdığı məlumdur. Əhməd bəyin nəşr etdiyi “İrşad” qəzetinin həmin gün-16 aprel 1906-cı il çıxan nömrəsinin birinci səhifəsində “Dəbistan” jurnalının çapdan çıxan birinci nömrəsinin təqdimat mərasimi keçiriləcəyi haqda elan verilmişdir. Elə qəzetin həmin nömrəsində də Ə.Ağayevin “Dəbistan” və “Molla Nəsrəddin” başlıqlı məqaləsi dərc edilmişdir (4, s.249-250). O, “Həyat”, “İrşad” qəzetləri və “Molla Nəsrəddin” jurnalından sonra “Dəbistan” jurnalının meydana gəlməsinə bir vətəndaş-ziyalı kimi sevinir və əminliklə yazırdı:

“Əminik ki, “Dəbistan” da öz dairəsində bir layiq, möhtərəm, bəsi-rət artıran, məlumatlı cəridə olacaq; üsuli-tərbiyəmizdə böyük-böyük xidmətlər edəcək”.

Ə. Ağayevin “Dəbistan” və “Molla Nəsrəddin” məqaləsini ilk dəfə olaraq geniş təhlil edən professor Alxan Bayramoğlu yazır:

“Dəbistan” kimi tədris, tərbiyə məsələlərinə üz tutan, pedaqoji sahəyə dair problemləri işıqlandırıb onların həlli yollarını göstərməyi qarşısına məqsəd qoyan bir nəşrin o dövr üçün (həm də indi) xüsusi dəyəərə malik olduğunu, vacibliyini müəllif (Əhməd bəy Ağayev – F.M.) belə əsaslandırır:

“Bu maddə, yəni üsuli-tərbiyə məsələsi biz müsəlmanlar üçün ən böyük, ən mühüm məsələlərdən biridir. Yəqinə demək olur ki, bu maddədə biz müsəlmanlar bir cahil, qəbih (eybəcər, qanmaz-F.M.) bir şey bilməyən uşaq kibi və bizim cümlə bələlərimiz, bədbəxtliyimiz həman bu maddədən (cəhətdən, səbəbdən - F.M.) naşidir (əmələ gəlir, törəyir, meydana çıxır - F.M.): çünki övlad tərbiyəsini bilməyən bir tairə nə cür səmadət və flakətə (əkinçilik, kənd təsərrüfatı-F.M.) nail olar?!” (3, s.111).

Maraqlıdır ki, “Dəbistan” jurnalına ictimai maraq bununla bitməmişdir; jurnalın nəşrindən (ilk nömrəsinin çıxmasından) otuz iki gün sonra -1906-cı il may ayının 18-də “Həyat” qəzetində Əli bəy Hüseynzadənin “Molla Nəsrəddin” və “Dəbistan” adlı məqaləsi çap olunmuşdur. Həmin məqalədə də “Dəbistan” jurnalı “Molla Nəsrəddin” jurnalı ilə müqayisəli şəkildə təhlil edilərək: yüksək qiymətləndirilmişdir. Əli bəyin məqaləsində Əhməd bəyin məqaləsi ilə səsleşən bəzi məqamlar olsa da, hər iki jurnal daha geniş şəkildə təhlil edilmişdir. Çünki, Əli bəyin məqaləsi çapa hazırlanarkən hər iki jurnalın bir neçə nömrəsi artıq oxucuların ixtiyarında idi (3,s.106-107). Bu haqda professor Alxan Bayramoğlu yazır:

“Məqalələrin adlarındakı yaxınlıq, bəlkə də formal yerdəyişməni nəzərə almasaq, eynilik (Ə. Ağayev. “Dəbistan” və “Molla Nəsrəddin”, Ə. Hüseynzadə. “Molla Nəsrəddin” və “Dəbistan”- F.M.) Ə. Hüseynzadənin öz qələmə dostu Ə. Ağayevlə məslək və yaradıcılıq əməkdaşlığının davamını göstərən fakt kimi də maraqlıdır. Həm də “Molla Nəsrəddin” və “Dəbistan” məqaləsində “Dəbistan” və “Molla Nəsrəddin”dəki bəzi tezislər inkişaf etdirilmişdir” (3, s.106).

Qeyd edək ki, A. Bayramoğlu Ə. Hüseynzadənin məqaləsinin Ə. Ağayevin məqaləsinə nisbətən xeyli geniş və əhatəli olmasını təbii sayır. O, fikrinə davam edərək göstərir ki, “Ə. Ağayevin məqaləsi çapdan çıxanda “Molla Nəsrəddin”in cəmi iki nömrəsi işıq üzünə görmüşdü... Məqalənin (yəni, Ə. Ağayevin “Dəbistan” və “Molla Nəsrəddin” məqaləsinin - F.M.) yazıldığı 15 aprel günündə “Dəbistan” jurnalının birinci nömrəsi də çap prosesində idi. Ə. Hüseynzadə “Molla Nəsrəddin” və “Dəbistan” məqaləsini yazanda isə hər iki jurnalın bir neçə nömrəsi artıq oxucuların ixtiyarında idi. Bu da, təbii olaraq, Əli bəyə öz fikirlərini əsaslandırmaq, “Molla Nəsrəddin” və “Dəbistan” jurnallarını müqayisəli şəkildə dərinlən təhlil etmək üçün geniş imkan və zəngin material vermişdi (3, s.106-107).

“Molla Nəsrəddin” və “Dəbistan” məqaləsinin mətnindən aydın olur ki, Əli bəy həmin yazını qələmə alanda “Molla Nəsrəddin” jurnalının 3-cü nömrəsi artıq “Həyat” qəzeti redaksiyasında, məqalə müəllifinin (Ə. Hüseynzadənin) yazı masasının üstündə imiş. O, hər iki jurnalın - “Molla Nəsrəddin” və “Dəbistan”ın eyni məqsədə, xalqın tərbiyəsi və inkişafı, tərəqqisi üçün çalışdığını bildirərək göstərir ki, “Molla Nəsrəddin” jurnalının hədəfi yaşlı nəsil olduğu üçün xarakteri və dünyagörüşü kifayət qədər formalaşan adamları illərdən bəri alışıdığı vərdişlərdən yumşaq, bir növ “nəvazişli” nəsihətamiz sözlərlə tərgitmək çox müşküldür. Ona görə o, öz məqsədinə çatmaq, daha doğrusu, insanları (müsəlmanları) pis vərdişlərdən çəkindirib, yaxşı işlərə yönəltmək üçün daha iti və kəskin vasitələrdən, satira və sarkazmdan istifadə etməyə məcbur olduğu halda “Dəbistan” jurnalının işi bir qədər başqadır.

“Dəbistan” məcəlləsinə gəlincə bunun cəmaətimiz haqqında fikir və nəzəri və arzu və məqsədi həməm “Molla Nəsrəddin”in nəzər və məqsədinin eynidir. Bu məcəllə dəxi cəmaətimizə yontulmamış qaya və odun nəzərilə baxıyor və bu növ məvaddan zərif şeylər emal etmək məqsədini təqib ediyor...Ancaq “Dəbistan”in əlində “Molla Nəsrəddin”in baltası kibi qəvi və kəskin bir alət olmadığından, bərkişib səlahət peyda edən daş, ağacı yontmaq xüsusunda bəyani-əciz edib mühərrirlərindən biri deyir ki, “Əl-elmə fis-səğər kənnəqsi bilhəcər”, yəni uşaqılıqda kəsb olunmuş elm, daşa nəqş olunmuş kibidir...” “Tüfuliyyət (körpəlik-F.M.) zamanı keçəndən sonra təlim və tərbiyə vaxtı əldən gedir, cəhalət və qəflətə heç bir vəchlə çarə etmək mümkün olmaz...” Hər kəsə ki uşaqılıqda ədəb və tərbiyə verilməsə, böyüklükdə onun üçün nicat olmaz” (2, s.97-98).

Göründüyü kimi, Əli bəy Hüseynzadə təlim və tərbiyəyə, cəmiyyətin düzgün inkişafa yönəldilməsi üçün vaxtında düşünülmüş üsullar tapılıb əməli işə yönəldilməsinə böyük əhəmiyyət verir. O, yaşlı insanları quruyub bərkilərək müəyyən forma almış ağaca, uşaqları isə yaş ağaca, körpə fidanlara bənzədərək sözlünə belə davam edir: “Yaş ağacı hər tövr istəsən əymək mümkündür. Lakin quru ağacı ancaq od ilə düzəltmək mümkün olur...bu sözlərdən sonra “Molla Nəsrəddin” ilə “Dəbistan”ı yek digərinə qiyas etmək (tay tutmaq, müqayisə etmək-F.M.) lazim gəlsə, demək olur ki, quru ağacı yontu bilən “Molla Nəsrəddin” daha hünərli isə, yaş ağacı əyib düzəldən “Dəbistan” daha tədbirlidir”.

Doğrudan da, uşaq tərbiyəsi xüsusi səriştə, həssaslıq və metod, diqqət tələb edir. “Dəbistan”ın yaradıcı qüvvələri bütün bunları çox yaxşı bilir və işlərində nəzərə alırdılar. Ə.Hüseynzadə də jurnalın işini yüksək qiymətləndirir və əlavə edir ki, “Dəbistan” ətfala məxsus iki həftədə bir Bakıda nəşr olunan münəvvər türkcə bir jurnaldır. “Dəbistan”ın ayda bir kərə çıxan “Valideynə məxsus vərəqə” ünvan ilə bir də əlavəsi vardır. Bu məcəllələrin nəşir və mühərrirləri müqtədir mürəbbi və müəllimlərimizdən Məhəmməd Həsən Əfəndizadə ilə Əli İsgəndər Cəfərzadə cənablarıdır...Bunları dəxi müvəffəqiyyətlərindən naşi təbrik edərik” (2, s.98).

“Dəbistan” jurnalına əlavə kimi çıxan “Valideynlərə məxsus vərəqə” şagirdlərin ev tapşırıqlarına yaxşı hazırlaşmaları üçün valideynlərə kömək məqsədilə çap olunur, kütləvi savadlanmağın yollarını axtarırdı: “Bundan əlavə aylıq valideynə məxsus vərəqəmiz ata, analarımıza uşaqlarımızın ev və məktəb tərbiyəsi, təlimi üçün lazım olan əhəmiyyətli məsələləri həll edib bu yolda onlardan ötrü rəhbər və dəlil olasıdır. Ata, analarımızın əksəri uşaqlarının ev tapşırıqlarına dair mühüm məsələlərdən xəbərdar olmadıqları üçün bu yolda etdikləri səhvlər ilə öz balaları hüsnə-əxlaq və tərbiyə sahibi olmaq əvəzində məzəər və əməli-şəniə sahibi olan üzvlər çıxarıb milləti və cəməəti onlardan büruz edən xətalı bələlərə düşər və giriftar ediyolar. Bu səbəbə lazım bildik ki, “valdeynə məxsus vərəqə”miz vasitəsi ilə ev və məktəb tapşırıqlarına dair ən əhəmiyyətli məlumatları vəqtbəvəqt təb və nəşr edib ata, analara dəxi bir xidmət - acizəyə göstərək” (6, 1906, № 1, s.2).

“Dəbistan” jurnalının hər bir nömrəsinin diqqətlə izlənilib dəyərləndirilməsi bir tərəfdən onun vacib bir məqsədə xidmət etməsindən irəli gəlirdisə, digər tərəfdən hər cəhətdən səviyyəli çıxması ilə bağlı idi.

1906-cı il 15-ci nömrədən sonra jurnalın sonuncu səhifəsində nəşir və mühərrirlərdən təkəcə Ə.Cəfərzadənin adı yazılır və o, təkbaşına bu işi görür. M.Əfəndizadənin jurnalı tərk etməsinə səbəb isə “Dəbistan”ın abunəçiləri və alıcılarının sayının azalması idi. M.Əfəndizadə general – qubernatorluğa ərizəsində jurnalı tərk etməsi barədə yazır: “1932 nömrəli razılıqla 2 həftəlik aylıq valideynlərə məxsus vərəqə əlavəsi ilə birlikdə 2 həftəlik “Dəbistan” jurnalı hıququndan imtina edirəm və bu hüququ Ə.Cəfərova tam mülkiyyətə verirəm. Və indi və gələcəkdə həmin nəşrə heç bir təmännam olmayacaqdır. (Bu ilin 8 mart tarixində müvəqqəti general qubernator tərəfindən 1932 nömrəli razılıqla) (ADTA, Fond.1013, №1, sax. vah.6, vər.10).

1906-cı ildə mütəmadi olaraq çıxan jurnal 1907-ci ildə bağlanma təhlükəsi ilə üzləşir. O, müştərilərinə kömək üçün müraciətlər etməyə, abunəçilərin miqdarını artırmağa çalışır. Belə günlərin birində, daha doğrusu, 8 iyul 1907-ci il tarixli 25-ci nömrəsində “Molla Nəsrəddin” jurnalında “Dəbistan” başlıqlı bir felyeton çap olunur. Həmin felyetonda “Dəbistan” nəşirlərinin fədakarlığını alqışlayan “Molla Nəsrəddin” jurnalın xalqın cahilliyini, elmə, maarifə etinasızlığını, xeyri ilə şərinə başa düşmədiyini özünə məxsus yumorla dilə gətirirdi. O, zahirən “Dəbistan” nəşirlərini qınayaraq yazırdı:

“Necədir, dadaş? İndi gəldin mənə sözümə? İndi bu qoca Mol-lanın qədrini bilərsən?

Bir il bundan qabaq sən başlayırdın “Dəbistan” jurnalı çıxartmağa və məndən məsləhət soruşdun. Yadındadır mən sənə nə dedim? Yoxsa yadımdan çıxıb?Həyə yadımdan çıxıb qoy yadına salım:

Mən sənə dedim: “dəli olma”. Sən dedin: “yox, “Dəbistan” çıxardacağam”. Mən sənə dedim: “başına soyuq dəyib”. Sən dedin: “yox, çıxardacağam”.

...Sən dedin: yox, “Dəbistan” çıxardacağam ki, məktəb uşaqları oxusunlar və qabağa gəlsinlər. “Mən sənə dedim sən sərəməliyibsen”... Sən dedin: “Yox, “Dəbistan” çıxardacağam ki, millət oxusun və gözünü açsın”. Mən sənə dedim ki, bir az az ye, çünki turşdu ürəyinə dəyər” (2, s.185-186).

“Molla Nəsrəddin”in “Dəbistan”la bu xəyali, obrazlı dialoqu davam etdikcə xalqın cəhəlt mənəşində, molla, cindar, sofi, dırnaqarası inteligentlər cəngində çırpınması və digər acınacaqlı səhnələr göz önündə canlanır. Xəyali dialoqu sona yaxınlaşdıqca “Molla Nəsrəddin” satirası daha da kəskinləşir. Dialoq - “Dəbistan”la söhbət” belə davam edir:

“Axırda sən yenə məndən soruşdun ki, pəs nə qayıırım?”

Mən sənə cavab verdim ki, “Bari beynini qaraldıb “Dəbistan” yazınca get heç olmasa dur Bakımın azarxanalarının qapısında və dava almağa gələn müsəlman övrətlərinə sataş və onlara tamaşa elə, ürəyin açılısın”

Mən gördüm ki, bu da sənün xoşuna gəlmədi və sən yenə məndən soruşdun ki, pəs nə qayıırım?

Mən sənə cavab verim ki, “get yat”.

Müxtəsər, əzizim, mənim nəsihətlərimin heç birisini qəbul etmədin və lap axırda mənə dedin ki, “yox, “Dəbistan” millətinə bir mənfəət olsun” (2, s.186-187).

Bütün bu zahiri qınaqlara C.Məmmədquluzadə əslində “Dəbistan” jurnalının redaktor-naşirlərinin vətəndaşlıq inadını, millətin gələcək inkişafı üçün sözlün həqiqi mənasında bir fədai kimi özlərini oda-közə vurub olmazın məhrumiyyətlərə qatlaşmalarını alqışlayır. Müəllif bütün bu fədakarlıqlar müqabilində xalqın maarif və mədəniyyətə, tərəqqi və xoşbəxt gələcəyə yox, daha çox qarın toxluğuna, boş mədələrini doldurmağa meylli olduğunu təəssüf və yanğı ilə nəzərə belə çatdırır:

“...İndi, dadaş keyfin necədi? Gətir görüm neçə müştərin var? De görüm neçə müsəlman sağirdi sənün “Dəbistan”ını oxuyur” Gətir görüm, hanı “Dəbistan”ının qədrini bilənlər?

Mən sənə demədimmi “biz müsəlmanlara “Dəbistan” zad lazım deyil? Və bir də indi hələ xalqdan nə istəyirsən? Hələ indi ki yaydı (felyeton 1907-ci ilin iyul ayında, yay fəslində çıxıb. Müəllif ona işarə edir-F.M.): qovun-qarpız vaxtıdı, nə “Dəbistan”bazlıqdı?”

Belədi, qardaşım, belədi, dadaşım. İnan mənim sözümə ki, belədi. And içməyə ştraf qoymasaydılar, hər nəyə desən and içərdim ki, belədi” (2, s.187).

Bu sətirlərdə, ümumən “Dəbistan” felyetonunda xalqın ətəlt və cəhəlt içində çırpınması, tərəqqi və inkişafa doğru çağırışlara laqeydliyi ilə bağlı dərin təəssüf və kədər özünü göstərir. Güllüş arxasındakı bu

xəndə, güllüş, Ə.Hüseynzadənin yazdığı kimi “bu ürəgi yəs və ələmlə dolu “Molla Nəsrəddin”in xəndəsidir” (2, s.97).

Araşdırmalardan bir daha aydın olur ki, “Dəbistan” jurnalının nəşri tarixi ictimai zərurətdən meydana gəlmişdir. O, öz fəaliyyəti ərzində bir çox maneə və çətinliklərlə üzləşməli olsa da, qarşısına qoyduğu məqsədə əsasən çatmış, Azərbaycan uşaq mətbuatının əsasını təşkil etmişdir. Ondan sonra “Rəhbər”, “Məktəb”, “Əfkari-mütəllimin” və s. uşaq mətbu orqanları, yeni tipli məktəb proqramlarına uyğun dərsliklər nəşr edilmişdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. ADTA, Fond 1013, Sax.vah № 5, 6, siyahı 1.
2. Azərbaycan mətbuat tarixi antologiyası. Üç cildə I cild. Nəşrə hazırlayanı və elmi redaktorları: Şamil Vəliyev, Nəsiman Yaqublu. Bakı, Elm və Təhsil nəşriyyatı. 2010
3. Bayramoğlu Alxan. Azərbaycan jurnalistika məktəbləri. Bakı, “Avrasiya Press” ,2014
4. Bayramoğlu Alxan. Nəriman Nərimanov “Dəbistan” jurnalı haqqında. “Jurnalist”. Bakı, Elm və Təhsil, 2017.№7, səh.246-251
5. Zeynalzadə Ağarəfi. Azərbaycan mətbuatı və Çar senzurası (1850-1905). Bakı, Elm, 2006
6. Məmmədov Xeyrulla “Nübarsız və “Sovqat”sız uşaqların sönən “Çırağ”ı. “Ulduz” jurnalı, 1967. №9, səh.62-64.

Dövrü mətbuat:

7. “Dəbistan” (1906-1908)
8. “Həyat” (1906-1907)
9. “İrşad” (1906-1907)

Fargana Malikova

ABOUT THE PUBLICATION HISTORY OF THE JOURNAL "DABISTAN"

SUMMARY

The official permission for the publication of the first national (Azerbaijani) children's press -the journal "Dabistan" has been issued and this news was welcomed widely by the public.

The article deals with these issues and the magazine's activity on the basis of new archival documents and materials.

Фергане Меликова

ИСТОРИЯ ИЗДАНИЯ ЖУРНАЛА «ДЕБИСТАН»

РЕЗЮМЕ

В статье на основе новых архивных документов и материалов рассматривается вопрос истории издания журнала «Дебистан», который заложил основу детской печати в Азербайджане.